

Gęgawa *Anser anser* w Wielkopolsce – stan aktualny i zmiany liczebności

Przemysław Wylegała, Bartosz Krąkowski

Abstrakt. Celem pracy jest przedstawienie aktualnego statusu gęgawy *Anser anser* w Wielkopolsce, wskazanie głównych lęgówisk gatunku, miejsc jego koncentracji w okresie pozalęgowym oraz zmian liczebności w ciągu ostatnich 20 lat. Przedstawiono także status ochronny ważnych ostoi tego gatunku oraz znaczenie regionu dla jego populacji. Oceny stanu populacji dokonano w granicach Wielkopolskiego Regionu Ornitologicznego o powierzchni 35 800 km². W latach 2008–2015 w Wielkopolsce zlokalizowano 255 stanowisk na których gniazdowało 2 050–2 350 par. Całkowitą wielkość populacji oceniono na 2 300–2 500 par. W okresie pozalęgowym zlokalizowano 30 miejsc gromadzących powyżej 500 ptaków. Największe stada gęgaw gromadziły do 7 000 ptaków. W okresie jesiennym w Wielkopolsce przebywa 8 000–15 000 gęgaw, a w styczniu liczebność wynosi 3 800–5 300 os. Wielkopolska populacja gęgawy wzrosła w ciągu około 20 lat 3,5 krotnie. Około 55–65% wielkopolskiej populacji gęgawy gniazduje na obszarach objętych ochroną prawną, w tym około 45% w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. Lęgowa populacja gęgawy w Wielkopolsce stanowi obecnie aż 23–36% jej populacji krajowej.

The Greylag Goose *Anser anser* in the Wielkopolska region – the current status and changes in numbers. Abstract. This work aims to present the current status of the Greylag Goose *Anser anser* in the Wielkopolska region, to indicate the main breeding sites of this species, sites of its aggregation in the non-breeding period, and changes in the numbers during the last 20 years. It also presents the conservation status of important refuges for this species and the importance of the region for its population. The population status assessment was made for the ornithological region of Wielkopolska which covers 35,800 km². During the period 2008–2015, 255 sites with 2,050–2,350 breeding pairs were localized in Wielkopolska. The total population size was estimated at 2,300–2,500 pairs. In the non-breeding period, 30 sites of aggregation that gather more than 500 birds were localized. The biggest flocks of Greylag Geese numbered up to 7,000 birds. In the autumn period, 8,000–15,000 Greylag Geese can be found in Wielkopolska, and their numbers in January reach 3,800–5,300 individuals. The Greylag Goose population in Wielkopolska has increased 3.5 times during the last 20 years. Approximately 55–65% of the Greylag Goose population of Wielkopolska breed in areas under legal protection, including 45% within special protection areas of the Natura 2000 network. The breeding population of the Greylag Goose in Wielkopolska comprises up to 23–36% of the Polish population.

Gęgawa *Anser anser* jest gatunkiem o największym tempie wzrostu populacji lęgowej wśród krajowych ptaków (Neubauer et al. 2015). W roku 1983 jej liczebność w Polsce oceniono na 1 500–1 600 par lęgowych, na przełomie lat 1990. i 2000. na 2 800–3 000 par, a w połowie lat 2000. na 3 200–3 600 par (Gromadzki & Wieloch 1983, Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007). Najnowsze dane wskazują, że w Polsce gniazduje już 6 000–8 000 par (Chodkiewicz et al. 2015). Rzeczywisty wzrost liczebności prawdopodobnie nie był aż tak gwałtowny, ponieważ ocena liczebności krajowej populacji dokonana na przełomie wieków, w dużej mierze oparta była o nieaktualne dane dla poszczególnych regionów kraju, w tym dla Wielkopolski (Czeraszkiwicz 2007). Wzrost populacji lęgowej gęgawy w Polsce pokrywa się z trwającym od wielu lat trendem wzrostowym w całej Europie (Fox et al. 2010, BirdLife International 2015).

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie aktualnego statusu gęgawy w Wielkopolsce, wskazanie głównych lęgówisk gatunku, miejsc jego koncentracji w okresie poza lęgowym oraz zmian liczebności w ciągu ostatnich 20 lat. Przedstawiono także status ochrony ważnych ostoi tego gatunku oraz znaczenie regionu dla populacji krajowej.

Obszar badań i metodyka

Oceny stanu populacji dokonano w granicach Wielkopolskiego Regionu Ornitologicznego o powierzchni 35 800 km² (ryc. 1). Północna część tego obszaru leży w strefie pojezierzy (Pojezierza Pomorskie, Pojezierza Wielkopolskie), a południowa część zajęta jest przez Nizinę Południowowielkopolską (Kondracki 2002). Urozmaicony krajobraz północnej części regionu został ukształtowany przez lądolód skandynawski. Decydujący wpływ na uformowanie tego obszaru wywarło ostatnie zlodowacenie, które swym zasięgiem objęło północną i środkową część Wielkopolski, aż do linii Leszno–Dolsk–Żerków–Konin. Na północ od tej linii występują rozległe tereny pagórkowate i równinno-morenowe z licznymi jeziorami oraz szerokimi pradolinami Noteci i Warty. Na południe od tej granicy formy polodowcowe są słabiej wykształcone, a teren jest bardziej płaski, zupełnie brak jest jezior, a rzeki płyną wąskimi, zorientowanymi południkowo dolinami. Głównymi zbiornikami wodnymi są tam stawy rybne i zbiorniki zaporowe.

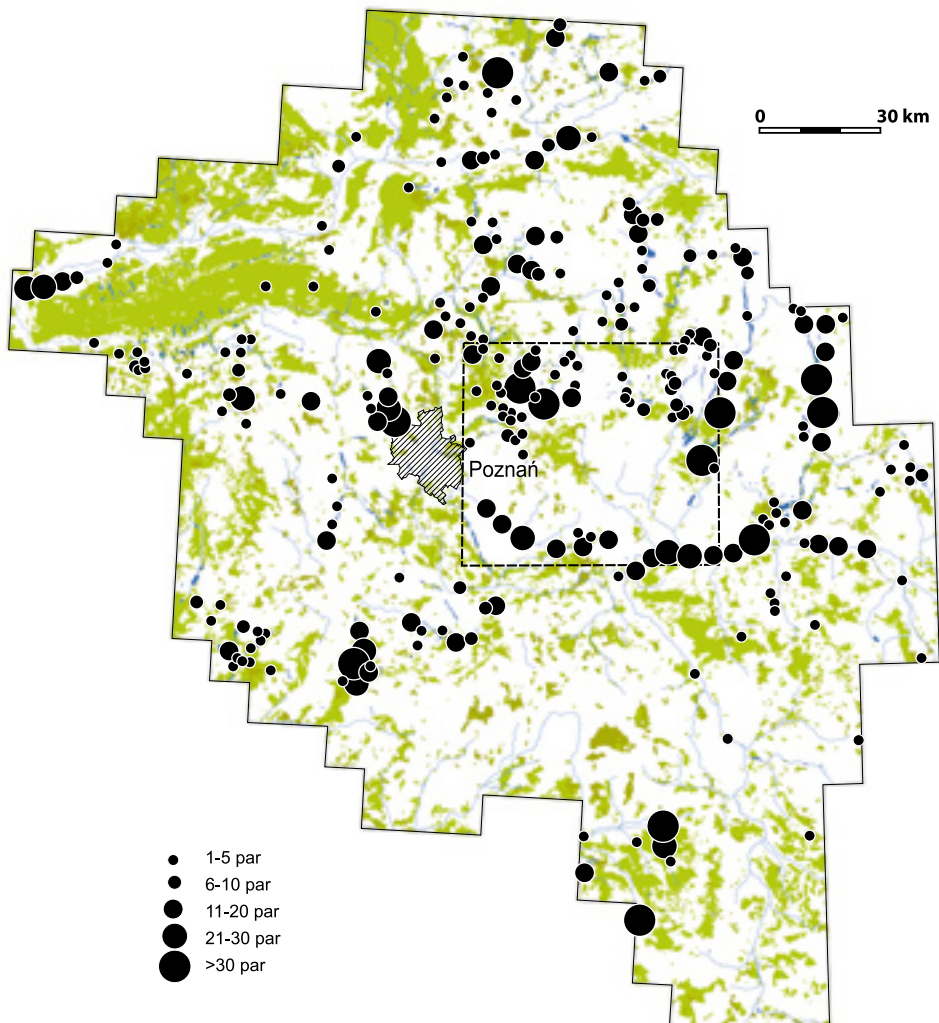
W niniejszym opracowaniu wykorzystano głównie dane zebrane podczas inwentaryzacji kluczowych lęgówisk gęgawy w latach 2010–2015 (wyjątkowo w latach wcześniejszych, jednak nie wcześniej niż w roku 2008) oraz dane zdeponowane w Wielkopolskiej Kartotece Ornitologicznej (www.wko.eko.org.pl). W ciągu ostatnich kilku lat wykonano inwentaryzację ornitologiczną, w tym inwentaryzację stanowisk lęgowych gęgawy, w kilku ważnych ostojach ptasich w regionie (Wylegała & Bogdanowska 2009, Wylegała et al. 2009, Wylegała & Szajda 2010, Wylegała et al. 2010, Krąkowski et al. 2011, Wylegała et al. 2012a, Wylegała et al. 2012b, Wylegała 2013, Wylegała 2014, A. Kiszka, dane niepubl.). W roku 2014 autorzy wystosowali apel do wielkopolskich ornitologów o przekazywanie posiadanych przez nich informacji o stanowiskach lęgowych gęgawy zlokalizowanych po roku 2010. W efekcie otrzymano bogaty materiał dotyczący występowania tego gatunku w kilku fragmentach regionu. Ponadto w roku 2014 zespół obserwatorów wykonał szczegółową inwentaryzację gęgawy na dużej powierzchni (3 584 km²) położonej na wschód od Poznania (ryc.1), obejmującej głównie fragment Pojezierza Gnieźnieńskiego oraz ubogiej w zbiorniki wodne Równiny Wrzesińskiej (Kondracki 2001) Powierzchnię tę podzielono siatką kwadratów (2x2 km) na 896 mniejszych powierzchni, w których oceniano liczebność gęgawy oraz stwierdzano metodą zero-jedynkową obecności lub brak potencjalnego siedliska lęgowego.

Podczas prac terenowych za lęgowe uznawano przede wszystkim pary obserwowane na początku sezonu lęgowego (marzec–pierwsza dekada kwietnia) w siedlisku odpowiednim do gniazdowania lub stwierdzone pojedyncze zaniepokojone ptaki przebywające w pobliżu szuwarów (samce pilnujące gniazd). Na niektórych stanowiskach liczono gniazda (np. Jez. Lednickie) lub pary wodzące młode. Dane dotyczące populacji nielęgowej gęgawy pochodzą głównie z Wielkopolskiej Kartoteki Ornitologicznej (www.wko.eko.org.pl).

Wyniki

Liczebność i rozmieszczenie populacji lęgowej

W latach 2008–2015 w Wielkopolsce zlokalizowano 255 stanowisk lęgowych gęgawy z łączną liczbą 2 050–2 350 par. Gęgawa rozmieszczona jest w regionie nierównomiernie.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowisk lęgowych gęgawy w latach 2010–2015. W wschód od Poznania zaznaczono obszar, na którym prowadzono szczegółową inwentaryzację w roku 2014

Fig. 1. Location of breeding sites of the Greylag Goose during the period 2010-2015. The highlighted area east of Poznań is the area where a detailed survey was carried out in 2014.

Jej zwarty zasięg występowania ogranicza się głównie do obszaru objętego dawnym Złodowaceniem Bałtyckim, a więc bogatego w jeziora i pradoliny rzeczne (ryc. 1). Poza dolinami rzek, najliczniej występuje na Pojezierzach – Gnieźnieńskim, Kujawskim, Chodzieskim i Międzychodzko–Sierakowskim. Pomimo licznych jezior gęgawa jest bardzo nieliczna lub wręcz jej brak w rozległych kompleksach leśnych Puszczy Noteckiej i w lasach położonych dalej na północ (Puszcza Drawska, Puszcza nad Gwdą). Nie występuje także na ubogim w zbiorniki wodne obszarze Sandru Nowotomyskiego, położonego w zachodniej części regionu, ani w rozległej dolinie Warty w granicach Rogalińskiego Parku Krajobrazowego (Królikowska 2013). W południowej części regionu występuje jedynie lokalnie, przy czym prężna populacja gniazduje tylko na stawach we wschodniej części doliny Baryczy leżącej w Wielkopolskim Regionie Ornitologicznym. Największe

wielkopolskie łęgowiska tego gatunku to: obszar specjalnej ochrony ptaków (OSO) Natura 2000 Dolina Środkowej Warty – 250–300 par (Winiński et al., w przygot., B. Krąkowski, dane niepubl.), OSO Natura 2000 Ostoja Nadgoplańska – 185–195 par (Wylegała et al. 2011), OSO Natura 2000 Zbiornik Wonieść – 180–200 par (J. Stępniewski, dane niepubl.), pradolinowy odcinek doliny Noteci – 140–160 par (Wylegała 2013, uaktualnione), dolina Średzkiej Strugi – 118–130 (M. Szajda, dane niepubl.), Przemęcki Park Krajobrazowy – cn. 77–85 par (Wylegała et al. 2009) oraz OSO Natura 2000 Dolina Samicy – 76–80 par (Wylegała 2014). Skupiska par występują też na jeziorach w rejonie Wągrowca, Rogoźna i Skoków – łącznie ok. 100–120 par (G. Dąbrowski, A. Kiszka, B. Krąkowski, dane niepubl.) oraz nad Górną Notecią pomiędzy Jez. Wolickim a Kruszvicą – ok. 80–100 par (R. Kurowski, P. Wylegała, dane niepubl.). Brak dokładnych danych o populacji gniazdującej na stawach w Południowej Wielkopolsce nad Górną Baryczą (kompleksy Dębniça, Przygodzice, Możdżanów i Rybin) – występuje tam łącznie co najmniej 100–150 par (R. Kaczmarek, M. Radziszewski, dane niepubl.).

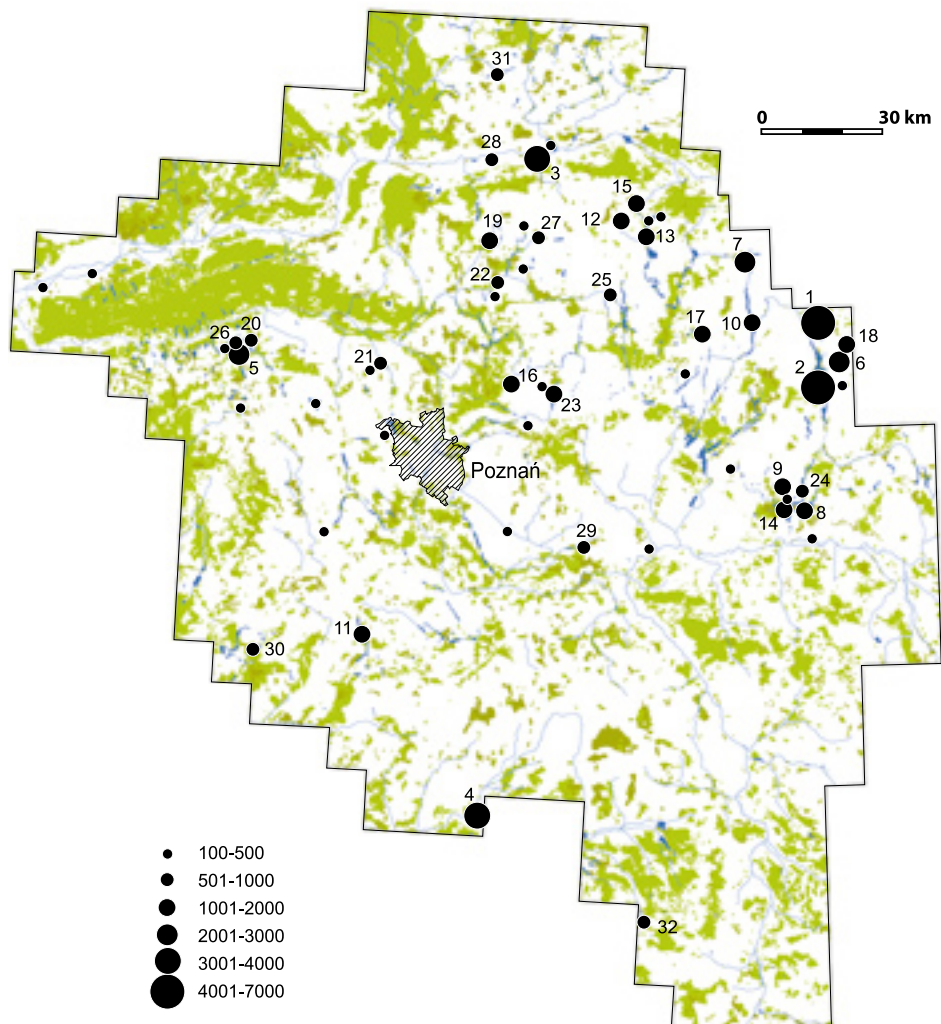
W granicach powierzchni krajobrazowej badanej w roku 2014 stwierdzono 685–778 par w zagęszczeniu 19–22 par/100 km². Stanowiska łęgowe gęgawy odnotowano w 105 kwadratach (12% wszystkich dostępnych kwadratów oraz 36% kwadratów z potencjalnymi siedliskami łęgowymi). Stwierdzono w nich od 1 do 62–70 par gęgaw (0,25–17,5 pary/km²). W 605 kwadratach (68%) stwierdzono brak potencjalnych siedlisk łęgowych. Na powierzchni tej wyróżniono 3 podstawowe typy siedlisk zajmowanych przez gęgawy: 1) zalewowe doliny rzeczne (do tej kategorii zakwalifikowano pary gniazdujące na okresowych rozlewiskach, starorzeczach i rzadziej torfiankach w obrębie dolin rzecznych – głównie Warty (170–190 par), ale także mniejszych cieków: Średzkiej Strugi, Moskawy i Miłosławki), 2) jeziora oraz 3) stawy rybne. Pozostałą grupę siedlisk łęgowych stanowiły śródpolne i śródleśne oczka wodne, glinianki, żwirownie, torfianki, zastoiska wody spowodowane niedrożnością rowów, będące konsekwencją działalności bobrów *Castor fiber* i braku konserwacji sieci drenarskiej. Najliczniej zasiedlanymi siedliskami były doliny rzeczne (ok. 47% par) i jeziora (ok. 37% par) (tab. 1).

Tabela 1. Siedliska gniazdowania gęgawy na powierzchni próbnej koło Poznania (3 854 km²)
Table 1. Breeding habitats of the Greylag Goose within a sample area near Poznań (3,854 km²). (1) habitat type, (2) number of pairs, (3) percentage of population, (4) river valleys, (5) lakes, (6) fish ponds, (7) other.

Typ siedliska (1)	Liczba par (2)	% populacji (3)
Doliny rzeczne (4)	319–356	46,4–47,2
Jeziora (5)	255–288	37,5–37,7
Stawy rybne (6)	68–83	10,1–10,8
Pozostałe (7)	34–40	5,0–5,2

Koncentracje w okresie połęgowym

W latach 2010–2015 w Wielkopolskiej Kartotece Ornitologicznej zgromadzono 356 rekordów dotyczących 220 444 os. gęgawy. Odnotowano 152 obserwacje stad o liczebności powyżej 500 os. (łącznie 194 397 os.). Spośród 31 największych koncentracji gęgawy stwierdzonych w regionie, 24 (77%) odnotowano jesienią (we wrześniu – 5, w październiku – 10 i listopadzie – 9). Po dwie obserwacje pochodzą z grudnia i stycznia oraz po jednej z lutego, lipca i sierpnia.

Ryc. 2. Miejsca znaczących koncentracji gęgaw w okresie pozalęgowym w Wielkopolsce. Numeracja stanowisk gromadzących > 500 os. zgodna z tabelą 2.

Fig. 2. Sites of significant aggregations of Greylag Geese during the non-breeding period in Wielkopolska. The enumeration of sites that gathered more than 500 individuals reflects data included in the table 2.

Dane zdeponowane w WKO dla okresu jesiennego (wrzesień–listopad), będące sumą maksymalnych liczebności na poszczególnych stanowiskach w danym miesiącu, choć obarczone nieznaną wielkością błędem, zapewne nie odbiegają znacząco od rzeczywistej liczebności gęgaw przebywających jesienią w Wielkopolsce. Wynika to z faktu, że wielkości koncentracji jesiennych na poszczególnych stanowiskach są stosunkowo mało zmienne w czasie (WKO, B. Krąkowski, dane niepubl.). Ponadto główne miejsca koncentracji w regionie są regularnie kontrolowane (zazwyczaj po kilka kontroli w miesiącu). Dane te wskazują, że w okresie jesiennym w latach 2013 i 2014 w regionie przebywało od 8 000–15 000 gęgaw ze szczytem liczebności w październiku.

Tabela 2. Kluczowe miejsca koncentracji gęgaw skupiające w latach 2010–2015 jednorazowo co najmniej 500 ptaków

Table 2. Key sites of aggregation of Greylag Geese that gathered at least 500 individuals during the period 2010–2015. (1) site name, (2) maximum number, (3) date, (4) observer.

L.p	Nazwa stanowiska (1)	Maksymalna liczebność (2)	Data obserwacji (3)	Obserwator (4)
1	Pola w rejonie miejscowości Karczyn, Szarlej, Arturowo	7000	16.10.2010	J. Winięcki
2	Jez. Gopło koło Ostrówka	5000	28.09.2013	R. Kurowski
3	Stawy Smogulec	3500	04.10.2014	B. Rudzionek
4	Pola koło Szkaradowa	3000	11.09.2013	A. Kuźnia
5	Jez. Chrzypskie Wielkie	2500	11.11.2012	D. Kujawa
6	Pola koło Witowic	2500	13.10.2013	R. Kurowski
7	Dolina Noteci koło Wojdała	2000	15.12.2014	R. Kurowski
8	Stawy Gosławice	1950	15.11.2013	S. Mielczarek
9	Pola koło Sławoszewa	1850	24.11.2011	S. Mielczarek
10	Zb. Pakoski	1750	17.11.2012	S. Kaczorowski
11	Zb. Wonieść	1600	10.09.2011	B. Nowak
12	Pola koło Wrzosów	1500	22.12.2011	M. Radziszewski
13	Jez. Wąsoskie	1500	15.11.2014	A. Dylík
14	Jez. Gosławskie	1425	21.01.2013	S. Mielczarek
15	Dolina Gąsawki koło Słupów	1400	26.10.2013	A. Dylík, W. Bagiński
16	Stawy Kiszkowskie	1350	26.10.2013	B. Krąkowski
17	Jez. Wiczanowskie	1300	19.09.2012	S. Kaczorowski
18	Pola koło Broniewka	1100	06.09.2011	M. Radziszewski
19	Jez. Kaliszańskie	1000	19.11.2013	G. Dąbrowski
20	Jez. Wielkie	970	08.10.2013	D. Kujawa
21	Stawy Objezierze	910	10.10.2014	G. Dąbrowski
22	Jez. Łęgowskie	860	08.02.2015	B. Krąkowski
23	Jez. Lednickie	750	13.11.2013	B. Krąkowski
24	Jez. Licheńskie	720	12.01.2014	S. Mielczarek
25	Jez. Toniszewskie	700	09.08.2014	G. Dąbrowski, E. Marciniak
26	Jez. Radziszewskie	667	19.11.2013	P. Wylegała
27	Stawy Łukowo	620	12.10.2014	A. Lange, M. Lange
28	Dolina Noteci koło Lipiej Góry	600	27.07.2012	B. Rudzionek
29	Stawy Miłostaw	600	30.09.2012	S. Odrzykoski, I. Odrzykoski
30	Jez. Dominickie	550	27.10.2013	W. Michalak
31	Jez. Sławianowskie	520	19.11.2014	P. Wylegała

Największe koncentracje stwierdzono we wrześniu i październiku na polach i łąkach koło Karczyna w dolinie Bachorza (okolice Kruszwicy) i nad Gopłem – odpowiednio 7 000 i 5 000 os. (tab. 2). Łącznie odnotowano 50 stanowisk, na których liczebność gęgawy przekraczała 100 os., w tym 31, w których koncentracje przekraczały 500 os. (tab. 2, ryc. 2). Najczęściej duże stada gęgaw obserwowano na jeziorach – 19 stanowisk (38%) i na polach uprawnych – 14 stanowisk (28%). Mniej licznie duże koncentracje stwierdzano na stawach rybnych i łąkach w dolinach rzecznych – po 7 stanowisk (łącznie 28%) oraz na zbiornikach zaporowych – 2 stanowiska (4%). Duże stado gęgaw stwierdzono też w wyrobisku pokopalnianym pod Koninem (2%). Rozmieszczenie dużych koncentracji gęgaw w Wielkopolsce jest nierównomierne. Najwięcej takich miejsc znajduje się w północno-wschodnim fragmencie Wielkopolski – na Pojezierzach: Gnieźnieńskim, Kujawskim i Chodzieskim (ryc. 2). Większość miejsc, w których obserwowane są duże stada gęgaw znajduje się w pobliżu najważniejszych ich lęgowisk. Duże koncentracje z okolic Szkaradowa w Południowej Wielkopolsce mają związek z liczną populacją zasiedlającą Stawy Milickie.

Koncentrację nielęgowych gęgaw liczące zazwyczaj po 20–50 ptaków stwierdzane są także w okresie lęgowym (marzec–maj). Przykładowo na badanej w roku 2014 powierzchni krajobrazowej położonej na wschód od Poznania (3 584 km²) obok ptaków lęgowych stwierdzono łącznie ok. 400 os. nielęgowych.

Zimowanie

W latach 2011, 2013 i 2014 zebrano informacje o liczebności gęgawy w styczniu na 19 najważniejszych dla zimujących gęsi obszarach w Wielkopolsce, w ramach Monitoringu Noclegowisk Gęsi realizowanego przez GIOŚ (Neubauer et al. 2015). W poszczególnych latach liczebność gęgawy wynosiła odpowiednio 1 382 os., 916 os. i 1 613 os. Główny obszar zimowania to rejon ocieplanych jezior konińskich, zwłaszcza Jez. Gosławskiego i Pątnowskiego (S. Mielczarek). Duże koncentracje gęgaw stwierdzano także w rejonie Gopła, na Jez. Lednickim i na przyujściowym odcinku Noteci. Rzeczywista liczebność gęgaw zimujących w Wielkopolsce jest prawdopodobnie znacznie większa. W przeciwieństwie do gęsi zbożowej *Anser fabalis* i białoczelnej *A. albifrons*, gęgawa zimuje w regionie w dużym rozproszeniu i wiele mniejszych stad przebywa poza głównymi, zbiorowymi noclegowiskami gęsi (dane własne, WKO). Ponadto w czasie liczeń monitoringowych znaczna część gęsi nie była oznaczana do gatunku (Neubauer et al. 2015). Utrudnieniem oszacowania liczebności gęgawy zimą jest także fakt, że w tym okresie wykazuje ona dużą mobilność szybko reagując na zmiany pogody. W przypadku spadków temperatury i zlodzenia zbiorników ptaki te przemieszczają na zachód (B. Krąkowski, dane niepubl. o znakowanych ptakach).

Przykładowo na Jez. Gosławickim, będącym jednym z głównym miejsc zimowania gęgawy, w dniu 12.01.2013 stwierdzono 461 os., a 27.01.2013 aż 1 425 os. (S. Mielczarek). Nie jest jednak wykluczone, że wzrost ten wynikał z rozpoczęcia wędrówki wiosennej, która u gęgawy często zaczyna się już pod koniec stycznia.

Dane znajdujące się w WKO i przeanalizowane w podobny sposób jak dla okresu jesienno wskazują, że w styczniu w latach 2014 i 2015 przebywało w regionie odpowiednio ok. 3 800 i 5 300 gęgaw.

Omówienie wyników

Zmiany liczebności

W latach 1980. i 1990. liczebność lęgowej populacji gęgawy w ówczesnych granicach Wielkopolski oszacowano na 680–750 par (Bednorz et al. 2000). W latach 2010–2015

zlokalizowano 2 050–2 350 par, jednak biorąc pod uwagę pewne korekty w przebiegu granic regionu (www.wko.eko.org.pl), stopień zbadania Wielkopolski, liczbę dostępnych siedlisk odpowiednich dla gęgawy oraz duże w skali wieloletniej wahania stanu wód na jednym z podstawowych legowisk (dolina Warty), współczesną wielkość populacji można oszacować na 2 300–2 500 par. Oznacza to, że wielkopolska populacja gatunku wzrosła w ciągu około 20 lat aż 3,5-krotnie. Na większości legowisk kierunki zmian liczebności były zbliżone. W dwóch największych dolinach rzecznych Wielkopolski – Warty i Noteci stwierdzono znaczny wzrost liczebności – odpowiednio 3,5-krotny i 9-krotny. W ostatnim dziesięcioleciu stan gatunku w dolinie środkowej Warty jest ustabilizowany. Obok lokalnego zasiedlenia nowych stanowisk, zanika część dotychczasowych – to wynik oddziaływania kopalni węgla brunatnego i zbiornika Jeziorsko oraz zaniku siedlisk na zawału (Winięcki et al. w przygot.). Podobne, wzrostowe trendy odnotowano na pozostałych kluczowych legowiskach gęgawy w Wielkopolsce (tab. 3).

Tabela 3. Zmiany liczebności populacji lęgowej gęgawy w latach 1980–2015 na wybranych legowiskach w Wielkopolsce

Table 3. Changes in the size of the breeding population of the Greylag Goose in selected breeding sites in the Wielkopolska region during 1980-2015. (1) site, (2) number of pairs, (3) data source.

Obszar (1)	Liczba par (2)		Źródło (3)
	lata 1980.–1990.	lata 2010–2015	
Nadgopie	130–150	187–195	Kupczyk 1997; Wylegała et al.2010
Dolina Środkowej Warty	80	250–300	Winięcki et al. 1992; Winięcki 2010, Winięcki i in. w przygot., B. Krąkowski, dane niepubl.
Dolina Noteci (odcinek pradolinowy)	15–20	140–160	Kupczyk & Bednorz 1995; Wylegała 2012; P. Wylegała – dane niepubl.
Zbiornik Wonieść	44–47	150–200	Kuźniak & Lorek 1993; J. Stępniewski, dane niepubl.
Jeziora Rgielskie	1–5	35–40	Bednorz & Kupczyk 1991; A. Kiszka, dane niepubl.
Jezioro Lednickie	3	35–40	Kosiński 1997; B. Krąkowski, dane niepubl.
Przemęcki Park Krajobrazowy	18–24	77–85	Kuźniak 2000; Wylegała et al. 2009
Powidzki Park Krajobrazowy	15–20	78–83	Kosiński et al. 2000; B. Krąkowski, dane niepubl.
Razem	305–344	952–1103	

Nad Gopłem w latach 1958 i 1959 gniazdowało ok. 100 par, w roku 1977 około 150–200 par, w 1988 ok. 130–150 par, a w 2011 populację lęgową oceniono na 187–195 par (Czarnecki 1962, Gromadzki & Wieloch 1983, Kupczyk 1997, Wylegała et al. 2012). Oznacza to, że w ciągu ostatnich 40 lat stan populacji na tym ważnym legowisku nie zmienił się znacząco. Wzrost liczebności gęgawy nad Gopłem może być hamowany niekorzystnymi zmianami środowiskowymi, w tym postępującą zabudową brzegów jeziora i kurczeniem się przyjeziornych łąk stanowiących ważne żerowiska tego gatunku. Lokalnie, na niektórych stanowiskach liczebność gęgawy obniżyła się, np. na Jez. Zgierzynieckim – z 30 par w latach 1992–1995, do 16–18 par w 2005 roku i 3 par w 2011 roku (Wylegała & Bogdanowska 2012). Ten lokalny spadek

Fot. 1. Lęgowa populacja gęgawy w Wielkopolsce stanowi 29–42% populacji krajowej tego gatunku (© Mateusz Matysiak) - *The breeding population of the Greylag Goose in the Wielkopolska region comprises 29–42% of the national population of this species*

liczebności spowodowany był niekorzystnymi zmianami w siedliskach (obniżenie poziomu wody, zaniechanie użytkowania łąk) i drapieżnictwem (prawdopodobnie głównie dzika).

Także w okresie migracji i zimowania stwierdzono znaczny wzrost liczebności. W latach 1980. i 1990. gęgawa była gatunkiem nielicznie zimującym, a grupy liczące powyżej 50 osobników stwierdzono tylko dwukrotnie. W okresie migracji w latach 1980. i 1990. tylko wyjątkowo stwierdzano koncentracje liczące powyżej 3 000 ptaków (Bednorz et al. 2000), podczas gdy w latach 2010–2015 odnotowano już co najmniej 12 takich obserwacji (WKO). Rosnącej liczbie zimujących w regionie gęgaw sprzyjają łagodne warunki klimatyczne - niewielka i krótkotrwała pokrywa śnieżna oraz niezamarznięte jeziora wykorzystywane jako noclegowiska. Potwierdzają to także dane z obrączkowanych gęgaw w rejonie Kiszkowa. Zimą 2012/2013 pozostało w Polsce 33% ptaków, w 2013/2014 – 56%, a w 2014/2015 aż 68% oznakowanych osobników. Ponad połowa ze znakowanych ptaków zimowała w Wielkopolsce – na Jez. Lednickim, Jez. Łęgowskim, w rejonie Gopła oraz koło Wojdala nad górną Notecią. Pozostałe stwierdzone gęgawy zimowały w rejonie Parku Narodowego Ujście Warty (B. Krąkowski, dane niepubl.).

Status ochronny głównych ostoi gęgawy

Około 55–65% wielkopolskiej, lęgowej populacji gęgawy gniazduje na obszarach objętych ochroną prawną (obszary Natura 2000, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe), w tym około 45% w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. W przypadku 9 istniejących lub proponowanych obszarów Natura 2000 liczba par przekracza 1% populacji krajowej. Są to następujące obszary: Dolina Środkowej Warty (3,1–5,0%), Ostoja Nadgoplańska (2,3–3,2%), Zbiornik Wonieść (2,2–3,3%), Dolina Dolnej Noteci (1,0–1,5%), Dolina Średzkiej Strugi (1,5–2,1%), Pojezierze Sławskie (cn. 1,0–1,4%) i Dolina Samicy (0,9–1,3%). Znaczące populacje gęgawy (0,51–1% populacji krajowej) stwierdzono także

w obszarach: Puszcza Notecka (w części obejmującej Sierakowski PK) oraz w wielkopolskiej części Doliny Baryczy.

W obszarze specjalnej ochrony ptaków (OSO) Ostoja Nadgoplańska populacja migrująca gęgawy spełnia kryterium kwalifikującego ten teren jako ostoję ptaków o znaczeniu międzynarodowym wg BirdLife International (C3, >5000 os.; Wilk et al. 2010). Kryterium to spełnia także pobliska Dolina Bachorza, gdzie stwierdzono największe koncentracje w regionie (w znacznej mierze są to gęgawy pochodzące z noclegowisk na jez. Gopło) (tab. 1). Obszar ten proponowany jest do przyłączenia do Ostoi Nadgoplańskiej (Wylegała & Batycki 2011). Spośród 31 miejsc znaczących koncentracji (> 500 os.) tego gatunku w Wielkopolsce 11 (35%) objętych jest jedną z 3 form ochrony przyrody (OSO Natura 2000, rezerwat, park krajobrazowy).

Znaczenie Wielkopolski dla gęgawy

W Wielkopolsce, analogicznie jak w innych regionach kraju, w ciągu ostatnich 20 lat zanotowano znaczny wzrost liczebności omawianego gatunku. Lęgowa populacja gęgawy w Wielkopolsce stanowi obecnie aż 29–42% jej populacji krajowej i wraz z populacjami zamieszkującymi Pomorze Zachodnie oraz Śląsk stanowi główne miejsce występowania tego gatunku w Polsce (Czeraszkiwicz 2007). W Wielkopolsce gniazduje także ok. 0,5–1% populacji europejskiej szacowanej na 259–427 tys. par (BirdLife International 2015).

Wielkopolska jest również ważnym zimowiskiem gęgawy w Polsce. W latach 2013 i 2014 notowano tu 12–32% gęgaw stwierdzanych w styczniu na obszarze całego kraju (Neubauer et al. 2015). Rzeczywista liczba gęgaw w regionie może być jednak jeszcze większa, a niedoszacowanie może wynikać z dużego udziału nieoznaczonych gęsi w czasie liczeń monitoringowych (Neubauer et al. 2015) oraz dużych zmian liczebności na poszczególnych stanowiskach w ciągu tej samej zimy.

Potrzeba dalszych badań

Rozmieszczenie miejsc gniazdowania i głównych miejsc koncentracji gęgawy w Wielkopolsce jest dość dobrze poznane. Dodatkowych badań wymaga jednak rozpoznanie miejsc pierzenia się ptaków nielęgowych i osobników które utraciły lęgi. W okresie pierzenia gęgawy prowadzą skryty tryb życia przebywając na zbiornikach wodnych z silnie rozwiniętą roślinnością wynurzoną. Na stawach w Kiszkwie corocznie pierzy się około 50–100 os., co można było wykazać wyłącznie dzięki akcji indywidualnego znakowania ptaków (Krąkowski & Loręcki 2013).

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M. 1991. Projektowany rezerwat wodno-faunistyczny „Jeziora Rgielskie”. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 47(6): 74–80.
- Bednorz J., Kupczyk M. 1995. Ptaki doliny Noteci. *Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM* 3: 3–94.
- BirdLife International. 2015. *European Red List of Birds*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Chodkiewicz T., Kuczyński L., Sikora A., Chylarecki P., Neubauer G., Ławicki Ł., Stawarczyk T. 2015. Ocena liczebności populacji ptaków lęgowych w Polsce w latach 2008–2012. *Ornis Pol.* 56: 149–189.
- Czarnecki Z. 1962. Ptaki jeziora Gopło. *Acta Ornithol.* 6: 181–194.
- Czeraszkiwicz R. 2007. Gęgawa *Anser anser*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 54–55.
- Fox A. D., Ebbinge B. S., Mitchell C., Heinicke T., Aarvak T., Colhoun K., Clausen P., Dereliev S., Faragó S., Koffijberg K., Kruckenberg H., Loonen M., Madsen J., Mooij J., Musil P., Nilsson L., Pihl S.,

- van der Jeugd, H. 2010. Current estimates of goose population sizes in western Europe, a gap analysis and an assessment of trends. *Ornis Svecica* 20: 115–127.
- Gromadzki M., Dyrzc A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. *Ostoje ptaków w Polsce*. Wydawnictwo Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, Gdańsk.
- Kosiński Z. 1997. Zgrupowanie ptaków lęgowych Jeziora Lednickiego w latach 1994–1995. W: Kupczyk M. (red). *Ptaki wybranych jezior Wielkopolski*. *Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM* 7: 117–135.
- Kosiński Z., Sikora S., Maciorowski G. 2000. Awifauna Powidzkiego Parku Krajobrazowego. W: Winiecki A. (red.) *Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski*. *Wielkopol. Prace Ornitol.* 9: 243–259.
- Krąkowski B., Wylegała P., Batycki A. 2011. Inwentaryzacja ornitologiczna obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 Dolina Małej Wełny pod Kiszkowem. GDOŚ, Msc.
- Krąkowski B., Lorecki A. 2013. Wstępne wyniki obrozowania gęgaw *Anser anser* na Stawach Kiszowskich. *Ptaki Wielkopol.* 2: 111–126.
- Królikowska N. 2013. Wybrane gatunki ptaków lęgowych Rogalińskiego Parku Krajobrazowego w latach 2012–2013. Praca magisterska wykonana w Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM w Poznaniu, msc.
- Kupczyk M. 1997. Awifauna Nadgopla – liczebność i rozmieszczenie. W: Kupczyk M. (red). *Ptaki wybranych jezior Wielkopolski*. *Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM* 7: 55–116.
- Kuźniak S. 2000. Awifauna Przemęckiego Parku Krajobrazowego. W: Winiecki A. (red.) *Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski*. *Wielkopol. Prace Ornitol.* 9: 69–88.
- Kuźniak S., Lorek G. 1993. Ptaki Zbiornika Wonieść i terenów sąsiednich. *Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM* 2: 1–45.
- Neubauer G., Meissner W., Chylarecki P., Chodkiewicz T., Sikora A., Pietrasz K., Cenian Z., Betleja J., Gaszewski K., Kajtoch Ł., Lenkiewicz W., Ławicki Ł., Rohde Z., Rubacha S., Smyk B., Wieloch M., Wylegała P., Zielińska M., Zieliński P. 2015. Monitoring Ptaków Polski w latach 2013–2015. *Biul. Monitoringu Przyr.* 13: 1–92.
- Winiecki i in. w przygot. = Winiecki A., Mielczarek S., Kosiński Z., Wylegała P. Awifauna lęgowa OSO Dolina Środkowej Warty ze szczególnym uwzględnieniem gatunków priorytetowych, msc.
- Wylegała P. 2013. Awifauna lęgowa pradolinowego odcinka doliny Noteci – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Ptaki Wielkopol.* 2: 3–17.
- Wylegała P. 2014. Inwentaryzacja ornitologiczna obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 Dolina Samicy. GDOŚ, Msc.
- Wylegała P., Batycki A., Kasprzak A. 2009. Awifauna lęgowa Przemęckiego Parku Krajobrazowego w 2008 roku. *Przegl. Przyr.* 21(3): 58–68.
- Wylegała P., Batycki A., Kasprzak A. 2012a. Awifauna Doliny Dolnej Noteci – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Orn. Pol.* 53: 39–49.
- Wylegała P., Batycki A., Rudzinek B., Drab K., Blank M., Blank T., Barteczka J., Bagiński W., Konopka A. 2010. Awifauna Doliny Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Ornis Pol.* 51: 44–56.
- Wylegała P., Bogdanowska A. 2009. Awifauna lęgowa projektowanego rezerwatu przyrody „Zgierzynieckie Uroczysko” – stan aktualny i zmiany liczebności. *Przegl. Przyr.* 20(1–2): 3–11.
- Wylegała P., Bogdanowska A. 2012. Zmiany liczebności lęgowych gatunków ptaków w obszarze Natura 2000 Jezioro Zgierzynieckie. *Ptaki Wielkopol.* 1: 168–172.
- Wylegała P., Krąkowski B., Cierplikowski D., Batycki A. 2012b. Zmiany liczebności lęgowych ptaków wodno-błotnych w Nadgoplu w latach 1988–2011. *Ornis Pol.* 53: 50–63.

Przemysław Wylegała, Bartosz Krąkowski

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA

ul. Stolarska 7/3, 60-788 Poznań

przemo@salamandra.org.pl